

CHARACTERISTICS OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN BULGARIA

Abstract: This article reviews the professional development of teachers in Bulgaria. A prerequisite for the modernization of the educational system of Bulgaria is to increase and improve the professionalism of teachers. In the context of innovation, the professional development of the teaching staff is the main factor for the quality of education. The main goal of the learning process is the formation of a harmoniously developed personality, with ideological positions and attitudes towards education and the profession, which provides the opportunity and desire to move to high achievement for society. Psychological preparation for professional activity is manifested in the self-organization of the individual. Personal self-development is reflected in semantic formations and is determined by the change in self-consciousness. The phenomenon of self-development is considered as the main internal mechanism for personality development.

Author information:

Neli Dimitrova

Professor, PhD

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

Department of Technology education,

Entrepreneurship and visual arts

✉ n.dimitrova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

professional development, self-organization,
self-development

Основната цел на учебния процес е формирането на хармонично развита личност, с идеологически позиции и нагласи по отношение на образованието и професията, която осигурява възможността и желанието да преминете към високо постижение за обществото. Психологическата подготовка за професионална дейност се проявява в самоорганизацията на индивида. Личното саморазвитие се отразява в семантичните формации и се определя от промяната в самосъзнанието. Феноменът на саморазвитието се разглежда като основен вътрешен механизъм за развитие на личността. Основните ѝ характеристики са ценностите, самочувствието, мотивацията и волевите компоненти на творчески професионалното мислене. Те определят посоката и динамиката на самостоятелно развитие, нивото на зрялост на личността, компонентите и тяхното хармонично съчетание, предоставят възможност да се преобрази, да организира самостоятелни дейности на творческата си същност.

По този начин факторът на професионалното развитие е вътрешната среда на индивида, неговата дейност. Предметът на професионалното развитие и формата на реализиране на творческия потенциал на човек в професионална работа са неразделна характеристика на неговата личност. Основно условие за развитието на интегрирани функции на професионален човек е да осъзнаем, че трябва да се промени, трансформацията на неговия вътрешен свят и търсенето на нови възможности за себереализация в професионална работа, т. е. повишаване на нивото на лична и професионална идентичност.

Мащабните преобразования и реорганизации, които се извършват във всички сфери и области на социално-обществения живот поставя нови изисквания пред образователната система в България. Промените в образователната система са в посока на осъвременяване и модернизация на българското училище. Цялостната модернизация на образователната система

днес се разглежда като едно цяло от основните стратегически направления на държавната политика, осигуряващи нов стандарт на българина, „придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности“ (Закон за предучилищното и училищното образование, Чл. 5. (1) т. 3, в сила от 18.07.2017 г.).

Предпоставка за модернизация на образователната система на България е да се повиши и подобри професионализма на учителите. В контекста на иновациите, професионалното развитие на преподавателския състав е основният фактор за качеството на образованието. И както споделя Е. Аврутина инвестициите в развитие образованието, модернизиране на неговата материално-техническа база, актуализиране на съдържанието на образованието няма да даде очаквания ефект, ако нивото на професионално развитие на преподавателския персонал не е адекватно на тези промени (Аврутина, 2005) . Изпълнението зависи от професионализма и трудовия опит на учителите всички възложени задачи.

Под професионално развитие на преподавателския състав се има в предвид повишаване нивото на професионализъм, професионална компетентност и професионална култура на учителите. По този начин се повишава и качеството на образование, неговата ефективност и конкурентоспособност. Професионализмът на учителите е гарант успешната социализация на учениците. В този контекст актуален е проблемът за взаимозависимостта между компетентностите на обучаващ и обучавани. С. Георгиева „поставя въпроса за компетентностите, които е целесъобразно да притежава съвременният учител ... , разглежда проблема за ролята на комуникативната компетентност на педагога в процеса на преподаване и оценяване на учениците; търси отговор на въпроса как субектно-субектната и субектно-обектната комуникация в час (между учител и ученик, между ученик и ученик, между ученик и учебни средства) може да учи на комуникация и да създава компетентности; предлага варианти на технологични решения, насочени към развитие на различни аспекти от комуникативната компетентност на ученика в различните образователни етапи“ (Георгиева, 2017: 408).

Професионалното развитие на учителите в България се осъществява по програми и във форми по избор на педагогическия специалист в съответствие с професионалния профил на изпълняваната длъжност, с професионалното развитие на педагогическия специалист, с резултата и препоръките от атестацията му, както и с националната, регионалната, общинската и училищната политика. Според В. Ковчазова „осъвременяването на образователната система в последните години води до разнообразяване и използване на нетрадиционни средства дори и в системата на предучилищното физическо възпитание“, което е важен фактор за професионалните умения на съвременния учител (Ковчазова, В. 2019).

Националната стратегия за развитие на педагогическите кадри е съгласувана с целите на Стратегията на Европейския съюз за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, „Европа 2020“, със Стратегическата рамка за европейско сътрудничество в образованието и обучението „Образование и обучение 2020“, със Заключенията на Съвета от 26.11.2009 г. относно професионалното развитие на учители и училищни лидери, с Кохезионната политика на Европейския съюз за периода 2014-2020 година (конкретно с тематичната цел за инвестиране в образованието, училищното и извънучилищното обучение и професионалната квалификация през целия живот), както и с Програмата за подкрепа за устойчива и качествена заетост и трудова мобилност.

В Закона за предучилищното и училищното образование е разписан отделен раздел за осъществяването на кариерното развитие на педагогическите специалисти (Закон за предучилищното и училищното образование, Раздел IV, в сила от 18.07.2017 г.).

През 2018 г. стартира изпълнението на проект „Квалификация за професионално развитие на педагогическите специалисти“ към Министерство на образованието и науката въз

основа на който е създадена Национална програма „Квалификация“¹. Тази програма подчинена на акцентите на националната политика за подобряване на качеството и на ефективността на образованието и обучението чрез мотивация и продължаваща квалификация на педагогическите специалисти. „Динамичните промени в обществената среда налагат промяна на ролята и компетентностите на педагогическите специалисти чрез непрекъснато повишаване на квалификацията в педагогическата и конкретната предметна област. Определените в национална програма „Квалификация“ 2021 година тематични направления, мерки и дейности целят да подпомогнат постигането на професионална стабилност на педагогическите специалисти за утвърждаване ролята им на значим фактор в обществото. Програмата е фокусирана към инвестиции в развитие и квалификация на педагогическите специалисти на база идентифицирани потребности от обучение и предоставя възможност на учители, директори и други педагогически специалисти да повишат своите компетентности, съобразно професионалния си профил, личния си избор и стратегията за развитие на образователната институция. Дейностите са съобразени с анализирани потребности от обучения, свързани с преподаването на ново учебно съдържание, по профилиращи предмети и др. Отделено е специално място на лидерството в образованието, на повишаването на квалификацията на учителите за извънкласни дейности, на продължаващата квалификация на психолози, педагогически съветници и други педагогически специалисти“ (Национална програма „Квалификация“).

Национална програма „Квалификация“ изпълнява дейности свързани със въвеждаща, поддържаща и надграждаща квалификация в изпълнение на националните политики, насочени към усъвършенстването и развитието на педагогическите специалисти. Чрез нея се предоставят възможности на всички учители, директори и други педагогически специалисти да повишат своите компетентности, съобразно професионалния си профил, личния избор и стратегията за развитие на детската градина или училището. Предлагащите дейности са на основата на установените потребности от обучения и са насочени към усъвършенстване на професионалните компетентности на педагогическите специалисти. Специално внимание се отделя на подобряването на управленските умения на училищните лидери за осигуряване на ефективна комуникация и отговорност, както и взаимодействието с родителите. Професионалното развитие на учителите предимно е свързано със споделяне, обмен и внедряване на иновации и добри практики в тяхната кариерна дейност.

Повишаването на квалификацията е непрекъснат процес на усъвършенстване и обогатяване компетентностите на педагогическите специалисти за ефективно изпълнение на изискванията на изпълняваната работа и за кариерно развитие. На първо място като изискване за учителя е необходимо да има знания и умения за извършване на професионалните дейности. Едно от най-важните качества е общуването. „Общуването може да се нарече истинско изкуство, което притежава свой неповторим облик, смисъл и значение“ (Ковчазова, 2014).

Професионалните качества на всеки учител трябва да отговарят на общоприетите стандарти за областта в която преподава. Личните качества на учителя допълват и изграждат цялостната картина на професионализъм на учителя. „Чрез периодично наблюдение на дейността и изпълнението на заетия персонал може да се правят предложения за обучения с цел повишаване на квалификацията.“ (Загорчева, 2019, с. 22)

---

¹ Националните програми за развитие на образованието са приети на основание чл. 286, ал. 3 от Закона за предучилищното и училищното образование във връзка с т. 9 от приложение № 1 към чл. 1 от Постановление № 344 на Министерския съвет от 2018 г. за изпълнението на държавния бюджет на Република България за 2018 година (обн., ДВ, бр. 107 от 2018 г.; изм. и доп., бр. 5 от 2019 г.). Националните програми за развитие на образованието са приети с Решение №172 на Министерския съвет от 29 март 2019 г.

На сайт: Министерски съвет. Портал за обществени комуникации, Национални програми за развитие на образованието - 2019 г. <https://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1262>

Планирането, координирането, управлението и контролът на дейностите за повишаване квалификацията на педагогическите специалисти се осъществяват на национално, регионално, общинско и училищно ниво регламентирано с Наредба № 15 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти в системата на предучилищното и училищното образование. Определя се Държавният образователен стандарт за повишаването на квалификацията, за усъвършенстване и обогатяване компетентностите на педагогическите специалисти за ефективно изпълнение на изискванията на изпълняваната работа и за кариерно развитие. „Стандартът създава предпоставки за повишаване на авторитета и социалния статус на педагогическите специалисти, изграждане на система за продължаваща квалификация, за професионално усъвършенстване и кариерно развитие“ (Мирчева, <https://diuu.bg/emag/13199/5/>)

Повишаването на квалификацията на педагогическите специалисти се извършва от специализирани обслужващи звена, висши училища и научни организации, както и от обучителни организации, чиито програми за обучение са одобрени от министъра на МОН.

През февруари 2020 г. е въведен речник на специфични термини, свързани с първоначалното обучение на учителите и тяхното продължаващо професионално развитие. Речникът съдържа съответния термин на английски език, използван от Европейската комисия, Световната банка, обща терминология в научната литература и съответстващата терминология, използвана на български език (на базата на българското законодателство).

Професионалното развитие на учителите се осъществява в няколко форми: самообразование; сертифициране; повишаване на квалификацията и професионална преквалификация; професионални състезания; наставничество; вътрешно-организационно обучение; научно-методическа работа в училище.

Според Чл. 46. от Наредба № 15 от 22 юли 2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти² организационните форми за повишаване на квалификацията са:

1. за *продължаващата квалификация*:

- курсове, семинари, тренинги, школи, практикуми, лектории, уебинари;
- специализации, свързани с методическата, педагогическата, психологическата подготовка на педагогическите специалисти, с конкретна предметна област или с управление на образованието;
- професионално-педагогическа специализация;
- майсторски клас като интерактивна форма на обучение на учители-новатори чрез представяне на педагогическите им постижения, споделяне на положителен професионален опит, обсъждане на актуални тенденции и прилагане на иновативни технологии и практики;
- форуми (научно-практически конференции, пленери, кръгли маси) за представяне на резултати от проучвания, изследователска и творческа дейност, за професионална изява и представяне на добри, иновативни практики или постижения.

2. за *вътрешноинституционалната квалификация*: а) лектории, вътрешноинституционални дискуссионни форуми; б) открити практики, методическо подпомагане, презентации на творчески проекти; в) резултати и анализи на проведени педагогически изследвания и постижения; г) споделяне на иновативни практики.

В България *продължаващата квалификация* на учителите се реализира в Департаменти на общо 11 университета³.

² НАРЕДБА № 15 от 22 юли 2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти В сила от 02.08.2019 г. Издадена от министъра на образованието и науката Обн. ДВ. бр.61 от 2.08.2019 г., изм. и доп. ДВ. бр.101 от 27.11.2020 г., изм. и доп. ДВ. бр.80 от 24 септември 2021 г.

³ Справката е предоставено от доц. Виолета Кюркчийска – Директор на Департаментът за информация, квалификация и продължаващо образование (ДИКПО) - гр. Варна към Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ по доклад от кръгла маса по проект на ШУ № РД-21-099 от 04.03.2021 г. на тема: Динамика на конкурентната среда на националния пазар на образователните услуги (2015-2021 г.).

Например в Департамента за информация, квалификация и продължаващо образование (ДИКПО) – гр. Варна към Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ през последните 5 години се наблюдава увеличение в професионалното израстване на учителите. Допълнителната професионална квалификация на учителите се е увеличила значително – от проведени 9 курса през 2016 г. с 213 учителя, през 2021 г. курсовете са се увеличили на 37 с 871 учителя. Това възлиза на приблизително 300% повече през 2021 г. спрямо 2016 г.

От всичко представено до тук се потвърждава тезата, че професионалното развитие е начина отделни лица и екипи да разширят и задълбочат своите умения като учители. Най-често фокусът е върху изучаване на нови техники и методи на преподаване, базирани на нововъзникналите изследвания, както и стратегиите за прилагането им. Въпреки това, професионалното развитие може да се съсредоточи и върху общи умения, като междуличностна комуникация или съпътстващи предметни области.

Израствайки професионално учителят се чувства по-сигурен и свободен в педагогическата си дейност. Свободата в педагогическата дейност в организация и управление на образованието предоставя право да се изразява способността на учителя да генерира индивидуални и професионални решения, за да реализира обучението и възпитанието на децата. Това от своя страна реагира на съвременните високи очаквания на обществото учителите да бъдат иноватори и да подготвят учениците адекватно за жизнения стандарт чрез конкурентоспособно образование и обучение.

References:

1. Avrutina. E. (2005) Upravlenie profesionalnim razvitiem pedagogicheskikh kadrov v uchebnom okruge: diss. kand. ped. nauk. M., <http://www.dissercat.com/content/upravlenieprofessionalnym-razvitiem-pedagogicheskikh-kadrov-v-uchebnom-okruge>
2. Georgieva, S. From communicative competence of the teacher to communicative competence of the student. – SocioBrains. ISSUE 39, November 2017, ISSN: 2367-5721, s. 407 – 418.
3. Zakon za predchilishnoto I uchilishnoto obrazovanie, Obn. DV, br. 79 ot 13.10.2015 g., v sila ot 1.08.2016 g., izm. I dop., br. 98 ot 9.12.2016 g., v sila ot 1.01.2017 g., izm. Br. 105 ot 30.12.2016 g., v sila ot 1.01.2017 g., br. 58 ot 18.07.2017 g., v sila ot 18.07.2017 g.
4. Zagorcheva, D. (2019), Patevoditel na sistemata za finansovo upravlenie I control. UI “Episkop K. Preslavski”
5. Mircheva, V., Kvalifikaciyata na uchitelite – osnovna zadacha na syvremenniya obrazovaten menidzhmant. Elektronno spisanie „i-prodalzhashto obrazovanie“ <https://diuu.bg/emag/13199/>
6. Kovchazova, V. (2014) Semeistvoto – factor za socializaciya na detzata ot preduchilishtna varast – ansuchna sesiya, Nacionalen voenen univetsitet “Vasil levski”, Fakultet “Artileriya, PVO I KIS”, Shumen, , c. 129
7. Kovchazova, V. (2019) Utrinnoto razdvizhvane I znachenieto mu za razvivane ne fizicheski kachestva pri deztata ot preduchilishtna vyzrast. Edinadeseta mezhdunarodna konferenzia “Syvremenni tendencii na fizicheskoto vazpitanie I sporta”. SU “Sv. Kliment Ohridski”, Departament po sport, p. 38
8. NAREDBA № 15 ot 22 yuli 2019 g. za statute I profesionalnoto razvitie na uchitelite, direktorite I drugite pedagogicheski specialist. V sila ot 02.08.2019 g. izdadena ot ministara na obrazovaniето i naukata. Obn. DV. Br. 61 ot 2.08.2019 г., izm. I dop. DV. br.101 ot 27.11.2020 г., izm. i dop. DV. br.80 ot 24 septemvri 2021 г.
9. Nacionalna programa “Kvalifikaciya”. Prilovenie № 8 kam t. 1, bukva „z“, file:///C:/Users/user/Downloads/19RH172pr.8.pdf